

dialogen

TEMA KONST- & ARKITEKTURUNDERVISNING

Thorbjörn Andersson

OM LANDSKAPSARKITEKTUR

KONSTAKADEMIEN

The Royal Academy of Fine Arts

*Alla texter i essäserien Dialogen har global paginering,
vilket innebär att sidnumren är unika för var essä
och desamma som i kommande tryckta upplaga.*

Copyright © *Thorbjörn Andersson och Konstakademien*
Redaktör och ansvarig utgivare *Susanna Slöör*
Grafisk form *Leif Mattsson / Omkonst*

*Essäserien Dialogen utges med bidrag från
Kungl. Akademien för de fria konsterna, Göran Lagervalls stiftelse.*

KONSTAKADEMIEN
The Royal Academy of Fine Arts

Thorbjörn Andersson

OM LANDSKAPSARKITEKTUR

Landskapsarkitektur är ett relativt nytt utbildnings- och yrkesområde i Sverige. Den första utbildningen sjuöattes först i början av 1960-talet, och då var den dessutom mer en specialinriktning av hortonomutbildningen. Som självständig yrkesutbildning formulerades den ännu senare, i början av 1970-talet. Då skrevs de första läroplanerna för landskapsarkitektutbildningen, en 5-årig linje där man gick de första två åren på Lantbruksuniversitetet SLU i Ultuna och de tre sista åren på motsvarande SLU i Alnarp. Idag finns två parallella 5-åriga program på vardera plats.

I åtminstone ett avseende har landskapsarkitekturen idag mer gemensamt med konsten än med arkitekturen. Där arkitekturen är genomgående strängt programmerad (rummens konkreta ändamål liksom byggprocessens krav på precision och teknik) är landskapsarkitekturen med fördel mera öppen och mångtydig.

På de torg och i de parker som växer fram i vår nyvakna stadskultur är det viktigt att det finns ett socialt spelrum för stadens invånare och detta kräver friare styrning av de yttre rummens ytor än vad arkitekturens inre rum visar upp. I parken och på torget ska man själv kunna bestämma vad man vill göra och hur man vill använda miljön. Winston Churchills aforism "först formar vi våra hus, sedan formar de oss" är mindre giltig för landskapsarkitekturen.

Den unga traditionen är inte symptomatisk internationellt sett. Världens första utbildning inom ämnet startades så tidigt som år 1900 på Harvarduniversitetet i Cambridge, USA. Å andra sidan

finns det ännu idag många länder som inte har någon utbildning alls.

I Italien heter det oftast arkitekt, rätt och slätt, och en arkitekt som Vignola utformade på 1500-talet under renässansen såväl exteriöra som interiöra rum och dessutom själv byggnaden i verk som Villa Lante i Bagnaia inte långt från Rom, och så har det i stort sett förblivit. Arkitekten ritar hus, inredning och trädgård.

Också i övriga latinska länder följer man samma tradition och även om Frankrike har två utbildningar idag (Paris och Bordeaux) är det tveksamt om man kan säga att Spanien har mera än en (Barcelona). I Frankrike kallar man fortfarande skolan i Versailles för Ecole de Paysage och utövarna för paysagiste (fr. paysage=landskap) och alltså inget med arkitektur. Frågan är om inte det är en bättre titel, ehuru svåröversättbar till svenska.

På den afrikanska kontinenten är det tveksamt om man kan säga att det alls finns någon utbildning som är ratificerad. I hela Syd- och Centralamerika är situationen densamma. Asien är svåröverblickbart men i flera länder finns utbildningar, exempelvis Kina. Australien och Nya Zeeland har flera utbildningar, och vi ser därmed ett mönster där den anglosachsiska kulturen har varit drivande inom landskapsarkitekturen.

Landskapsarkitektur som benämning grundar sig alltså främst i en anglosachsisk tradition. Den förste att använda yrkestiteln var Frederick Law Olmsted (1822–1903), som har ritat flera större parker i USA, tex New Yorks Central Park (1877), samt även var aktiv i att avsätta de amerikanska nationalparkerna, tex Yellowstone, och dessutom ritade flera campusområden, tex Stanford University i Kalifornien (1891).

Man kan också säga att landskapsarkitekturen har flera olika ursprung. I den latinska traditionen kommer den, liksom arkitekturen, från och ur konsten. I den anglosachsiska traditionen kommer den snarare från lantbruk, markanvändning och hortikultur,

alltså trädgårdsnäringarna. Detta är också skälet till att utbildningen i Sverige är placerad på Sveriges lantbruksuniversitet.

Parentetiskt kan man konstatera att arkitektutbildningarna i Sverige (förutom nytilkomna Umeå) på samma sätt fortfarande är placerade på tekniska högskolor, eftersom arkitekturen historiskt har haft en tydlig position inom fortifikationen. Och det är fortfarande så, att i många länder är landskapsarkitektur en specialinriktning av en grundutbildning som arkitekt. Så bedrivs det exempelvis på Konstakademiet i Köpenhamn.

Själva ordet landskapsarkitektur är direktöversatt från Olmsteds *Landscape architecture* vilket ställer till det en smula i svensk kontext. Landscape i engelskan omfattar alla skalor i vad som är beläget utomhus, och även trädgårdsarbete kan sålunda i t.ex. USA benämnas landscaping.

I svenskan har begreppet landskap helt andra konnotationer; det förknippas främst med det storskaliga, dessutom ofta med det som är orört, och är dessutom en term vi använt för att dela in Sverige. Vi kallar Västerbotten, Dalarna och Blekinge för landskap och de får då en administrativ betydelse. Dessutom är de svenska landskapen så stora att någon landskapsarkitekt näppe- ligen har planerat eller gestaltat något av dem.

–Hur tror du att det känns att ha ett yrke som ingen vet vad det är? kommenterade den svenska landskapsarkitektens nestor Sven Hermelin (1900–1984) till en journalist i början av 1970-talet.

Läser man definitionsartikeln för landskapsarkitektur i Nationalencyklopedien så inleds den med ”disciplin och verksamhet med syfte att förändra och anpassa landskapet för människans behov”. Under den epok då de svenska naturresurserna utnyttjades/exploaterades som mest intensivt (1960–70-talet: skogen, malmen, vattenkraften, grusåsarna, infrastrukturen) fick svenska landskapsarkitekter ett arbetsområde som omfattade att försöka minimera ingreppen eller läka desamma på ett

*Sjövikstorget i Årstadal, Stockholm, färdigställt 2011
Landskapsarkitekt Thorbjörn Andersson, Sweco arkitekter. På torget finns även ett plats-
specifikt konstverk "Tidsmaskin" av Jan Svenungsson. Foto: Patrik Lindell*

följsamt sätt. Yrket, såväl som utbildningen, hade under dessa år en stark inriktning på ett slags biologisk markbyggnadsteknik i naturmarksområden och även planering i relativt stora skalor. Den gamla hemvisten i trädgårdskulturen och, längre tillbaka, som gestaltare av lustgårdar kring slott och herresäten, var inte längre relevant.

I och med den stadsrenässans som växte fram under 1980-talet fick landskapsarkitekturen ett nytt arbetsfält – de offentliga rummen i det urbana rummet: gator, parker och torg. En stark påverkan fick de brittiska och amerikanska land-art-konstnärerna (t.ex. Robert Smithson, Michael Heizer, Hamish Fulton) som utförde verk under perioden och som förhöll sig till landskapet på ett helt annat sätt än vad hortikulturens arkitekter hade gjort, kanske främst i två avseenden, nämligen skala och mänsklig närvaro. Här grundlades också, exempelvis i Smithsons fall, ett ekologiskt perspektiv som är fullt giltigt idag.

Av de amerikanska land-art-artisterna lärde sig europeiska landskapsarkitekter att arbeta med stora skalor (t.ex. Michael Heizers *Double Negative* i Nevadaöknen, 1970) men också att man med tillräckligt självförtroende kan förändra landskapet i sig självt (t.ex. Robert Smithsons *Spiral Jetty* i stora Saltsjön, Utah, 1970). Amerikanerna representerar ett avant garde inom land art, en tidig revolt mot gallerilokalernas begränsningar och mot konstverket som handelsvara.

Den brittiska generation som kom strax därefter intog en betydligt ödmjukare position (t.ex. Hamish Fulton, Richard Long, senare Andy Goldsworthy) där konstnären närvaro i landskapet, ofta representerat av en vandring, och med det spelet mellan människan och landskapet, blev det viktiga, och inte hur man med bulldozrar flyttade om det på ett högst påtagligt sätt. Fulton lär ha sagt *leave nothing but footsteps, take nothing but photographs*, och var över huvud taget uttalat kritisk mot den bredbenta typ av land art som amerikanerna presterade.

Fulton ansåg att de saknade respekt för landskapet, och detta var något som europeiska landskapsarkitekter kunde ta till sig; alltså försiktigheten som dygd i det sårbara landskapet och hur man med rätt inställning kan vistas med lätt fot där. Christos nära fyra mil långa *Running Fence*, vilket löpte likt en jättelik gardin över Kaliforniens guldbrända kullar, kombinerade på sitt sätt de två traditionerna, och betonade det efemära betydelse och kanske också själva minnet som en giltig drivkraft för en upplevelse. Verket stod uppe i två korta veckor i september 1976, få såg det, de flesta minns det.

Sven-Ingvar Andersson, professor i landskapsarkitektur på Konstakademiet i Köpenhamn, skrev en uppmärksam text där han menade att vi faktiskt kunde lära oss något viktigt av Christo, nämligen det att arbeta i landskapet inte alltid behöver vara rent nyttobetonat och inte heller alltid behöver lösa ett problem.

Den person som tydligast har arbetat gränsöverskridande mellan fälten konst och landskapsarkitektur är kanske den amerikansk-japanske Isamu Noguchi. I ett antal relativt storskaliga arbeten har Noguchi kombinerat skulptur och landskap, berättelse och rum, stillsamhet med ändå tydliga uttryck. Hans mest intressanta arbete är förmodligen *California Scenario* (1982) i Costa Mesa, som beskriver Kaliforniens natur och kultur i strängt stiliserad form på en avriven parkeringsplats, ett i lika delar rekonstruerat och reducerat landskap.

Det finns starka kopplingar mellan hur landskapsarkitekter respektive konstnärer arbetar i landskapet. Det finns också stora skillnader. Konstnärer har historiskt inspirerat landskapsarkitekturen.

Salvatore Rosa och Claude Lorraine under sina 1600-tal inspirerade vardera den engelska landskapsparken att uppstå ett halvsekel senare. Caspar David Friedrich lyfte landskapets förmåga

att beröra oss känslomässigt under tidigt 1800-tal. 1900-talets land art-konstnärer påverkade som nämnts ovan av landskapsarkitekturen på ett påtagligt sätt under sent 1900-tal.

Har då aldrig landskapsarkitekturen inspirerat konsten? Några tanketrådar kring detta skulle kunna ges genom en serie påståenden: Landskapsarkitekturen arbetar med processer och inte mål, den riktar in sig på helheter och inte monument, den skapas som en social nytthet och därmed förlorar den del av sitt värde om den alltför tydligt pekar på upphovsmannen, den lämnar i allmänhet endast lätta avtryck, den utgår från och kräver kunskap om biologiska och ekologiska samband.

Här är landskapsarkitekturen stark, och kanske i dessa punkter kan den inspirera konsten. Vänder man på dessa fem påståenden ser man möjligen vad ett kritiskt öga ibland ser för brister när landskapet används till konst.

Stockholm i februari 2016

Thorbjörn Andersson

Landskapsarkitekt och ledamot i Konstakademien

KONSTAKADEMIEN
The Royal Academy of Fine Arts